

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА В ЕРАТА НА ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ. ГЛОБАЛНИ РИСКОВЕ И ГЛОБАЛНИ МРЕЖОВИ ПЛАТФОРМИ. ГЛОБАЛНО ГРАЖДАНСТВО

Моника Панайотова¹

e-mail: monika.panayotova@unwe.bg

Резюме

Настоящата студия има за цел да представи ключови предизвикателства пред глобализацията в ерата на изкуствения интелект (ИИ), насочвайки фокуса на внимание върху съвременните многоаспектни глобални рискове, глобалните социални мрежи и платформи и значението на глобалното гражданство за тяхното преодоляване. Специфичен акцент е поставен върху нововъзникващите технологични предизвикателства в глобален план, свързани с: дезинформацията и уязвимостта на демократичните общества и системи; с нарастващия стремеж за когнитивно превъзходство; с неблагоприятните резултати от прилагането на технологии с изкуствен интелект; с глобалните мрежови платформи, придобиващи все по-голяма геополитическа тежест, поради това, че владеят и търгуват с „петрола“ на цифровата епоха, наречен – данни.

Студията показва значимостта на образованието за преодоляване на тези предизвикателства чрез глобално гражданство, развитие на медийна грамотност, социални и когнитивни умения.

Разкривайки възможните перспективи за деглобализация и реглобализация в епохата на изкуствения интелект, разработката отбелязва, че шансовете за цифрова свързаност, зараждане на „шеста свобода“, свързана със свободното движение на данни и положителен ефект от прилагането на ИИ са по-големи, ако все още имащите превес демократични сили в световен план реагират изпреварващо, преодолявайки риска за деглобализация, посредством многостранно сътрудничество, изграждане на стабилна нормативна база за цифрова свързаност и образование за цифрово гражданство.

За целите на разработката са използвани методът на анкетното проучване чрез резултати от авторско изследване, както и методите на анализ и синтез на първични и вторични източници на информация, обобщение, индукция и дедукция.

Ключови думи: глобализация, изкуствен интелект, глобални рискове, глобални социални мрежи, глобално гражданство, дезинформация, образование, когнитивни и социални умения

JEL: F60, F50, F01, E71, D81, D83, I20

¹ Главен асистент, доктор, катедра „Международни отношения“, факултет „МИП“, УНСС, ORCID: 0000-0003-3370-965X

Увод

Настоящата студия има за цел да представи ключови предизвикателства пред глобализацията в новата ера на изкуствения интелект (ИИ). В тази връзка след като бъде направен опит за дефиниране на понятията глобализация и ИИ, във фокуса на внимание ще бъдат поставени глобалните рискове и стратегически фактори, глобалните мрежови платформи и значението на глобалното гражданство за тяхното преодоляване.

Изхождайки от разбирането, че съвременните и бъдещи глобални проблеми и предизвикателства могат да бъдат преодоляни само с глобални решения, свързани със сътрудничество, единни правила и образование, публикацията се стреми да покаже необходимостта от реглобализация, водеща до възход на цифровата свързаност и глобалното въображение, до повече мобилност и свободно движение на данни.

От една страна, на база на аналитични показатели от Световния икономически форум и Европейската агенция за отбрана, студията очертава нововъзникващите предизвикателства, свързани с: разпространението на дезинформация и социална поляризация, с неблагоприятните резултати от прилагането на технологии с изкуствен интелект, с концентрацията на технологична мощ и геополитическо влияние на глобалните мрежови платформи и стремеж за когнитивно превъзходство. От друга страна, разработката насочва вниманието върху важната роля на образованието и необходимостта от развитие на глобално гражданско самосъзнание, цифрово гражданство и медийна грамотност, както и на ключови социални и когнитивни умения, с цел преодоляване на тези предизвикателства.

В допълнение, без претенция за национална репрезентативност, а с цел илюстративност на определени тенденции, в студията са използвани и данни от авторско проучване на тема: „Поликризисност и предизвикателства в когнитивната сфера, и новата цифрова среда“, направено в периода 16 – 25 май 2024 г. сред 65 студенти от Университета за национално и световно стопанство и от Софийски университет „Св. Климент Охридски“, обучаващи се в бакалавърска степен в областта на международните отношения, европейстиката и/или хуманитарните науки. По този начин ще могат да бъдат проследени нагласите на част от студентите в посочените специалности от съответните университети за нивото на тяхната цифрова подготвеност и същевременно да се види на практика до колко притежават критично мислене и медийна грамотност. Чрез конкретен пример на новина, идентифицирана като „фалшива“ от „Българска коалиция срещу дезинформацията“, ще бъде демонстрирано дали респондентите попадат „в капана“ на предизвикателствата, свързани с дезинформацията и различните техники за въздействие

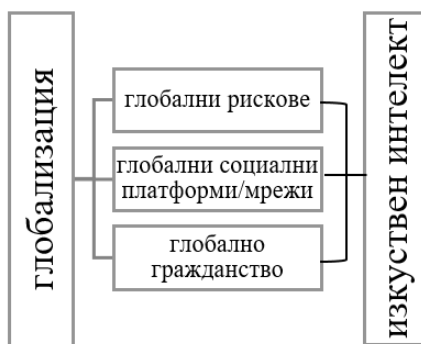
върху и манипулиране на информацията в медийното и онлайн пространство.

Публикацията е принос към изпълнението на проект НИД-НИ 19/2024 „Глобализация и деглобализация: тенденции, икономически последици, политики“. В нея са използвани методите на анализ и синтез на първични и вторични източници на информация, обобщение, индукция и дедукция, както и метода на анкетното проучване.

Студията е предназначена за студенти по международни отношения, политология, европеистика, за експерти и практики от публичния и ИТ сектори, за отговорните за политиките, за представители на медиите, неправителствените организации и академичните среди, както и за всички, които проявяват интерес по изключително навременната тема за динамичното навлизане на изкуствения интелект в обществото и икономиката и за предизвикателствата и възможностите, които крие пред глобализацията и сигурността.

Глобализация, глобални рискове, глобални мрежови платформи, глобално гражданство в епохата на изкуствения интелект

Разкривайки възможните перспективи за деглобализация и реглобализация в епохата на изкуствения интелект, настоящата публикация, насочва вниманието върху ключови технологични глобални рискове, предизвикателства, свързани с глобалните мрежови платформи и важната роля на глобалното гражданство, образование и сътрудничество за тяхното преодоляване.

Източник: Разработено от автора за целите на студията

Фигура 1: Глобализация, глобални рискове, глобални мрежови платформи, глобално гражданство в епохата на изкуствения интелект

Глобализацията и изкуственият интелект – възможни перспективи за деглобализация и реглобализация

Глобализация

Има множество дефиниции за глобализацията и те често се групират с икономически, социален или международен акцент, както и се интерпретират по различен начин във вътрешнополитически и международен план.

Според енциклопедия Британика, глобализацията е интегриране на световните икономики, политики и култури (Britannica encyclopaedia, 2024).

За бившите американски президенти Бил Клинтън глобализацията е „свят без стени“, а за Джордж Уокър Буш „търговски връзки и доверие“. За бившия британски премиер Тони Блеър глобализацията е „неизбежна и неустойчива“, а известният журналист Джордж Монбиът, пишец за Гардиан, я определя като „опряно оръжие в правителствената глава“ от страна на компаниите. Според американския икономист и колумнист в Ню Йорк Таймс, глобализацията е свързана с нарастващата световна търговия, засилващите се връзки между финансовите пазари в различни страни и много други начини, по които светът става все по-малък. Бившият икономист от Световната банка, носител на нобеловата награда за икономика Джоузеф Стиглиц поставя дори по-специфичен акцент върху премахването на прегодите пред световната търговия и постигането на по-тесна интеграция между националните икономики (MacGillivray, 2006).

Други анализатори, които считат, че тесният фокус върху икономиката не е достатъчен за дефинирането на глобализацията, я разглеждат в по-широк социален и международен контекст.

Според Евгени Александров – глобализацията е процесът, при който отношенията между държавите се преобразуват в отношения, изразяващи глобални, а не международни зависимости. Акцентът е върху обстоятелството, че актьорите в международните отношения и преди всичко държавите вече не могат да контролират световните процеси. Научната мисъл има съвпадащи разбирания по следните фактори, свързани с глобализацията: глобалният характер на проблемите, пред които е изправено човечеството: екологични, ресурсни, демографски, продоволствени, социални, културно-цивилизационни, образователни и др.; унификация на социално-икономическите системи на база на либерално-капиталистическата парадигма; уеднаквяване на културните предпочитания на равнището на масовата култура достигащо глобални мащаби заради съвременните информационни и комуникационни технологии; растяща взаимозависимост на икономиките на отделни страни във вид на регионални общности като ЕС, НАФТА и др. или по линия на многонационалните корпорации и международните финансови институции (Александров, 2001).

Глобализацията е често използвано определение за процес, при който свободното движение на стоки, услуги, нематериални активи, хора и капитали придобива устойчив характер и свързва отделните национални стопанства в планетарен мащаб, образувайки нова социална система от най-висок порядък. Новите съобщителни връзки между различните страни, подобряването и усъвършенстването на видовете транспорт, използването на космическите съоръжения и интернет, революцията в информатиката допринасят за това развитие, като снижават съществено разходите за транспорт и съобщения (Чанков, 2014).

Преподавателят от университета на Илинойс Манфред Стегър прави компилиращ вариант от академични определения, описвайки глобализацията като „многоизмерен набор от социални процеси, които създават, умножават, разширяват и засилват световните социални взаимозависимости и обмен, като в същото време насърчават у хората високи нива на убеждение и осведоменост за задълбочаване на връзките между местното и далечното“ (MacGillivray, 2006).

Същият автор, изхождайки от разбирането, че глобализацията се отнася до нарастващата свързаност в движението и въображението на хората, предметите, институциите и данните, отбелязва, че в контекста на бъдещето ѝ, съществуват две гледни точки. Първата е свързана с така наречената деглобализация, а втората – с така наречената реглобализация. Деглобализацията се дължи на предизвикателствата, с които глобализацията се сблъсква последното десетилетие, в резултат на световната икономическа и финансова криза, последвана от вълна на национализъм през 2010 г. в цял свят – в Европа, САЩ и извън тях (примери в тази посока са Брекзит, възхода на Доналд Тръмп и фигури като Виктор Орбан и Реджеп Ердоган). Прогнозата е, че следващото десетилетие се очаква да донесе още от същото, като това ще отслаби допълнително глобализацията, тъй като хората ще се оттеглят в националните си държави – импулс, допълнително засилен от пандемията, свързана с COVID-19, който ги кара да предпочетат предполагаемата (но по-скоро илюзорна) безопасност на националния „балон“. Така в обобщение, деглобализацията е визия, предвиждаща по-малко свързаност, по-малко мобилност и по-малко глобално въображение. Тя води със себе си риска от възраждане на нова ера на национализъм.

Реглобализацията на свой ред, е свързана с преминаване към цифрова глобализация. Макар да отчитат известния застой в глобализацията, особено в периода на пандемията от COVID-19, характеризиращ се с намаляване на пътуванията и ограничено разширение на търговията и институциите, привържениците на тази гледна точка считат, че след преодоляване на последиците от пандемията ще последва нов подеи. Те отбелязват, че не само

хората и стоките ще се движат повече и организациите отново ще се разширяват, но най-важното е, че ще има реглобализация в областта на идеите, информацията и данните. Манфред Стегър подчертава, че днес потоците от данни допринасят повече за световния брутен национален продукт, отколкото търговията. Данните са станали по-важни от търговията и аргументът е, че през следващото десетилетие се очаква така наречената цифрова глобализация чрез огромен поток от данни, които ще свързват света повече от всякога. Така реглобализацията се очаква да доведе до възход на цифровата свързаност (Steger, 2021).

Изкуственият интелект и валутата на XXI век

Данните все по-често са наричани „валутата на XXI век“, а към четирите основни икономически свободи на хора, стоки, услуги и капитали, които олицетворяват уникалността на Европейския съюз и неговия единен пазар, следва държавите и европейските институции, респективно законодателите да добавят зараждащата се шеста свобода, а именно тази на свободно движение на данни. Защо шеста, защото като пета свобода вече е формулирана тази на „научните изследвания, иновациите, знанието и образованието“ в доклада, изготвен по задание на Европейския съвет от бившия италиански премиер и ръководител на Института „Жак Делор“ Енрико Лета, по случай трийсетата годишнина от Договора от Маастрихт и респективно създаването на Единния пазар. Този доклад е своеобразна нова стратегия за Единния пазар, наричан от неговия автор „Нещо много повече от пазар“ (Letta, 2024).

Данните, най-ценният ресурс на днешния ден, са невидими, но постоянно присъстващи, преминаващи през пръстите на гражданите в потоци от „единици и нули“. Въпреки че са абстрактно благо, те имат реална сила и мощ, подпомагайки процесите във всичко – от социалните медии до магазините, политиката, пандемията. Данните заменят всички други традиционни видове икономическа стойност като нова форма на пари в цифровата ера. Те са динамично и променливо явление, което е нещо повече от числа на екрана. Данните „пулсират“ в центъра на икономиките, контролират процеса на вземане на решения и оформят средата на цели сектори (Vemuru, 2023).

„Шестата свобода“, обаче е възможна само в демократичните режими на управление на държави и съюзи. Парадоксът е, че в епохата на изкуствения интелект, се поставя въпросът дали тя би давала конкурентно предимство.

Според историка и писателя Ювал Харари, докато в края на XX век демокрациите имат предимство, тъй като отвореността и обмена на информация в и между тях позволява натрупване на повече данни и знание, предпоставка за иновации и растеж, то с появата на изкуствения интелект е силно възможно автократиите да получат превес, предвид, че ИИ дава възможност за извлича-

не на знания от огромни масиви от данни, като предпочита централизираните системи за обработката им пред дифузните, тъй като машинното обучение работи най-добре с консолидирана информация (Nagati, 2018). Той развива концепцията за „Датаизма“, разделяйки различните системи на управление – автократии и демократии, не на идеологически, етичен или политически принцип, а по начина по който обработват данни (Харари, 2018).

Има множество дефиниции за изкуствен интелект. Експертът по прилагане на ИИ д-р Артур Кордон използва определението дадено от Хърбърт Саймън, съгласно което изкуственият интелект е клон на компютърните науки, който изучава свойствата на интелигентността чрез синтезиране на интелигентност (Кордон, 2023). Компанията „IBM“ използва дефиницията, че ИИ е технология, която позволява на компютрите и машините да симулират човешкото учене, разбиране, решаване на проблеми, вземане на решения, творчество и автономност (самостоятелност) (Stryker; Kavlakoglu, 2024). Европейският съюз, в първия в света законодателен акт за изкуствения интелект приет през 2024 г., дава в член 3 следното определение: „система с ИИ“ означава машинно базирана система, която е проектирана да работи с различни нива на автономност и която може да прояви адаптивност след внедряването си, и която, с явна или подразбираща се цел, въз основа на въведените в нея входящи данни, извежда начина на генериране на резултати като прогнози, съдържание, препоръки или решения, които могат да окажат влияние върху физическа или виртуална среда (Съвет на Европейския съюз, 2024).

Подобно на икономическите и социалните измерения при дефинирането на глобализацията, ИИ има както икономически, така и социален ефект.

Неговото растящо влияние се дължи в превръщането му през последните по-малко от десет години от чисто научна дисциплина в ключов икономически фактор на конкурентоспособност и двигател на цифровата икономика. От гледна точка на социалния аспект, ИИ засяга живота на почти всички, тъй като повечето от жителите на планетата имат мобилен телефон, който е физическият носител на изкуствения интелект чрез масови приложения, ползващи ИИ технологии като търсачките, навигацията, пръстовия отпечатък за достъп до дадено устройство и социалните мрежи, чийто алгоритми използват изкуствен интелект (Кордон, 2023, с. 22-25).

Появата на ИИ би ускорила процесите и в двете посоки, както на деглобализация, така и на реглобализация, в зависимост от това, като инструмент, в чии ръце ще бъде използван по-ефективно.

Ако продължат тенденциите в САЩ и Европа да печелят все по-голяма популярност политики на крайно ляв и десен популизъм, политически партии и лидери, склонни към автократичност, национализъм и протекционизъм, ако не бъдат преодолените рисковете, свързани с прилагането на

изкуствения интелект и превръщането чрез него на социалните мрежи и платформи в машина за невярна информация или дезинформация, то светът все по-уверено ще поеме по пътя към деглобализация. Този сценарий вещае мрачно бъдеще за последващото развитие в човешката цивилизация и ще отнеме не само свободното движение, но свободата като ценност и част от човешката сигурност.

Човешката сигурност, следва да се отбележи, че служи за подчертаване на универсалността и върховенството на фундаменталните човешки права и свободи и тя е „кръстовището“ между сигурността и развитието, осъществявайки връзката (pexus) между двете категории (Кънева, 2018).

Шансовете за реглобализация са по-големи, ако все още имащите превес демократични сили в световен план реагират изпреварващо, преодолявайки гореизброените рискове за деглобализация, посредством многостранно сътрудничество, изграждане на стабилна нормативна база за цифрова свързаност и глобално гражданство чрез образование и развитие на ключови цифрови, социални и когнитивни умения.

Глобалните рискове

Трите идентифицирани през 2024 г. от Световния икономически форум най-големи нововъзникващи риска, пред които е изправен светът са: 1) невярна информация и дезинформация; 2) неблагоприятни резултати от прилагането на технологии с изкуствен интелект; 3) концентрация на технологична мощ (World Economic Forum, 2024a).

Всяка година Световният икономически форум изготвя годишен доклад за глобалните рискове, които имат различни измерения – икономическо, екологично, геополитическо, социално и технологично. Съпоставянето между докладите за 2023 г. и 2024 г. в двугодишните и десетгодишните им перспективи показва, че първите пет риска в краткосрочен план за 2024 г. имат преобладаващо технологично измерение, за разлика от 2023 г., където акцентът е върху екологичните и социални аспекти.

Докладът за 2024 г. поставя във фокуса на внимание на първо място невярната информация и дезинформация и на четвърто кибер-несигурността. Екологичният риск запазва своята приоритетност, като на втора позиция са посочени екстремните метеорологични явления. Социалната поляризация е на трета позиция, като тя може да бъде свързана също със заплахите от невярната информация и дезинформация, водещи до разделения в обществото и поляризиране на мненията в него. Геоикономическа конфронтация, идентифицирана сред геополитическите рискове през 2023 г. е трансформирана в междудържавен въоръжен конфликт за 2024 г.

Таблица 1: Глобалните рискове, идентифицирани в докладите на Световния икономически форум през 2023 г. и 2024 г.

	Глобалните рискове, които се очаква да се проявят през следващите две години (Доклад на Световния икономически форум през 2023 г.):	Глобалните рискове, които се очаква да се проявят през следващите две години (Доклад на Световния икономически форум през 2024 г.):	Глобалните рискове, които се очаква да се проявят през следващите десет години. (Доклад на Световния икономически форум през 2023 г.):	Глобалните рискове, които се очаква да се проявят през следващите десет години. (Доклад на Световния икономически форум през 2024 г.):
1	2	3	4	5
Криза на жизнения стандарт	Криза на жизнения стандарт	Невярна информация и дезинформация	Неуспех в смекчаването на негативните последиствия от изменението на климата	Екстремни метеорологични явления
Природни бедствия и екстремни метеорологични явления	Природни бедствия и екстремни метеорологични явления	Екстремни метеорологични явления	Неуспешна адаптация към изменението на климата	Критични промени в земните системи
Геоикономическа конфронтация	Геоикономическа конфронтация	Поляризация в обществото	Природни бедствия и екстремни метеорологични явления	Загуба на биоразнообразие и срив на екосистемата
Неуспех в смекчаването на негативните последиствия от изменението на климата	Неуспех в смекчаването на негативните последиствия от изменението на климата	Кибер-несигурност	Загуба на биоразнообразие и разрушаване на екосистемите	Недостиг на природни ресурси
Ерозия на социалното сближаване и поляризация в обществото	Ерозия на социалното сближаване и поляризация в обществото	Междудържавен въоръжен конфликт	Широкомасщабна принудителна миграция	Невярна информация и дезинформация
Широкообхватни инциденти, свързани с разрушаване на околната среда	Широкообхватни инциденти, свързани с разрушаване на околната среда	Липса на икономически възможности	Кризи с недостиг на природни ресурси	Неблагоприятни резултати от прилагането на технологии с изкуствен интелект
Неуспешна адаптация към изменението на климата	Неуспешна адаптация към изменението на климата	Инфлация	Ерозия на социалното сближаване и поляризация на обществото	Принудителна миграция

Продължение

1	2	3	4	5
	Масштабни киберпрестъпления и високи нива на кибер-несигурност	Принудителна миграция	Масштабни киберпрестъпления и високи нива на кибер-несигурност	Кибер-несигурност
	Кризис, свързани с природните ресурси	Икономически спад	Геоекономическа конфронтация	Поляризация в обществото
	Широкомащабна принудителна миграция	Замърсяване	Широкомащабни инциденти с екологични щети	Замърсяване

Източник: Разработено от автора за целите на публикацията на базата на информацията предоставена в докладите на Световния икономически форум за глобалните рискове през 2023 г. и 2024 г. (World Economic Forum, 2023; World Economic Forum, 2024b).

Както бе отбелязано, първият обособен нововъзникващ голям риск е невярната информация и дезинформация. Макар често двете понятия да бъдат използвани като взаимнозаменяеми, следва да се прави разлика между тях. Невярната информация е невярно или подвеждащо съдържание, споделено без намерение да бъде нанесена вреда, въпреки че може да доведе до негативни последици. Дезинформацията е невярно или подвеждащо съдържание, което се разпространява с цел измама или осигуряване на икономическа или политическа изгода и което може да бъде в ущърб на обществен интерес (European Commission, 2020).

Според доклада на Световния икономически форум за глобалните рискове през 2024 г. през следващите две години невярната информация и дезинформацията ще бъдат едно от най-големите предизвикателства пред демократичния процес, създавайки предпоставки: за гражданско неподчинение и конфронтация; за нарастващо недоверие към медиите и правителствените източници; за задълбочаване на поляризацията в гледните точки и мненията в общества, в които традиционно иначе хората имат вече установени политически мнения и възгледи. Рискът, който представляват невярната информация и дезинформацията, се увеличава значително и от широкото разпространение на генеративния изкуствен интелект за създаване на така нареченото „синтетично съдържание“, което варира от „дълбоко фалшиви“ видеоклипове, „клонирание“ на гласове до създаване на фалшиви интернет страници. Регулаторните органи инициират закони за контрол на злоупотребата с ИИ, но скоростта, с която технологиите се развиват, вероятно ще изпревари регулаторния процес за законодателство в областта. В допълнение, макар да се взема под внимание потенциалното негативно въздействие на ИИ, все още приоритет се дава на иновациите пред сигурността. Освен заплахата за демокрацията и социалната кохезия, потенциалните неблагоприятни резултати от прилагането на технологии с изкуствен интелект са вторият нарастващ риск, който е част от доклада на Световния икономически форум. Рисковете включват дезинформация, загуба на работни места поради появата на ИИ, превръщане на изкуствения интелект в оръжие за военни цели, използването му за инструмент за киберпрестъпления, наличието на вградени предразсъдъци в алгоритмите за ИИ (от данните, чрез които е обучен или от човешките предразсъдъци, заложили в дизайна му), които оказват влияние върху техните резултати и използвани от държавите и бизнеса в процеса на вземане на решения могат да създадат предпоставки за бъдещи проблеми и напрежения (World Economic Forum, 2024a).

Европейската агенция по отбрана, в своя анализ, базиран на експертната на държавите членки на Европейския съюз, на техните началници на отбраната, на Военния секретариат на ЕС и на НАТО, обособява в перспек-

тива до 2040 г. политически, икономически, демографски, технологични и екологични глобални стратегически фактори, както и такива, свързани със сигурността.

В контекста на настоящата студия следва приоритетно да бъдат отбелязани технологичните фактори и тези по въпросите на сигурността. Първите са свързани с експоненциалния технологически напредък, поставящ държавите в ситуация на увеличена технологична надпревара, а вторите – с използването на социален инженеринг, дезинформация и невярна информация, кибер-заплахи, тероризъм, организирана престъпност, и промени във военния характер на войната поради въздействието на цифровизацията. Очаква се до 2040 г. и след това светът да бъде до голяма степен цифровизиран и зависим от технологиите. Вследствие на това бъдещите конфликти и среда за сигурност ще се характеризират с широко използване на цифрови технологии и съревнование за когнитивно превъзходство.

Европейската агенция по отбрана отбелязва, че както умението за бързо учене и непрекъснатото усъвършенстване на когнитивните способности, така и ефективното използване на ИИ ще бъдат от съществено значение за военното и стратегическо предимство. Напредъкът в областта на изкуствения интелект и способността за анализ на големи масиви от данни ще повиши ситуационната осведоменост и ще позволи справяне с така наречената „битка за наратива“, в която ЕС и неговите съюзници следва да надделят в „сблъсъка на истини“, в реално време на дадена кризисна ситуация. Квантовите изчисления и блокчейн технологиите се очаква да укрепят комуникационните системи. Подобрената кибер-ситуационна осведоменост, задвижвана от автоматизацията на ИИ, се очаква да оптимизира решаването на сложни задачи, да открива уязвимости и да противодейства ефективно на враждебната дезинформация (European Defence Agency, 2023).

Третият от нововъзникващите рискове, идентифициран от Световния икономически форум през 2024 г., е свързан с концентрацията на технологична мощ. Докладът подчертава, че „производството на технологиите за изкуствен интелект е силно концентрирано в една единствена, глобално интегрирана верига за доставки, която облагодетелства няколко компании и държави. Това създава значителни рискове за веригата на доставки, които могат да се проявят през следващото десетилетие“ (World Economic Forum, 2024b).

В тази връзка на следващо място в настоящата студия ще бъдат поставени във фокуса на внимание глобалните социални мрежи и платформи и предизвикателствата, свързани с тях в епохата на изкуствения интелект.

Глобалните социални мрежи и платформи

За целите на публикацията термините „социална мрежа“, „социална платформа“ и „мрежови платформи са цифрови услуги“ ще бъдат използвани като взаимнозаменяеми.

„Мрежовите платформи са цифрови услуги, които предоставят стойност на своите потребители, обединявайки ги в голям брой често в транснационален или глобален мащаб. Все повече потребители са привлечени от избрани платформи, на малък брой доставчици, разполагащи с голяма база от потребители, понякога стотици милиони, дори милиарди. Мрежовите платформи все по-активно разчитат на изкуствен интелект като по този начин се получава пресечна точка между ИИ и хората в мащаб, който предполага събитие с цивилизационна значимост (Кисинджър, 2024, с. 76).

По данни за април 2024 г. повече от половината свят, 62,6% ползват социални медии. Броят на потребителите възлиза на 5,07 млрд. души в световен мащаб, като 259 млн. са новите потребители за изминалата година. Средното време, което прекарват ползвателите на социалните медии на ден е 2 часа и 20 минути (Chaffey, 2024).

Хенри Кисинджър, в съ-авторство с Ерик Шмит и Даниел Хутенлохер, отбелязват, че фактът, че мрежови платформи с изкуствен интелект, създадени от едно общество, могат да функционират и да се развиват в рамките на друго общество и да станат неразделна част от икономиката и националния политически дискурс на дадена държава, бележи фундаментално отклонение от предишни епохи. Възникващата геополитика на мрежовите платформи представлява нов ключов аспект на международната стратегия. Повечето от най-значимите мрежови платформи са създадени в САЩ и Китай. Търговската конкуренция между мрежовите платформи може да повлияе на геополитическата конкуренция между правителствата. Правителствата на свой ред се опитват все повече да ограничат използването или поведението на такива системи или поне да им попречат да изместят местните съперници във важни региони, за да не може конкурентно общество или икономика да придобие силно влияние върху индустриалното, икономическото или (по-трудно за определяне) политическото и културното развитие на дадена страна. И все пак, тъй като правителствата обикновено не създават и не управляват тези мрежови платформи, действията на изобретателите, корпорациите и индивидуалните потребители се очаква да моделират средата заедно с правителствените ограничения или стимули, създавайки стратегическа арена, която е особено динамична и трудна за прогнозиране (Кисинджър, 2024, с. 100; с. 77; с.95).

През 2017 г., списание Икономист поставя акцент, че „най-ценният ресурс в света вече не е петролът, а данните“ и насочва вниманието върху

факта, че преди век петролът е бил ресурсът и свързаната с него индустрия, които са били в обхвата на контрол на антитръстовите регулатори, а сега това следва да се случва с технологичните гиганти като Алфabet (Alphabet), притежаваща Гугъл (Google), Амазон (Amazon), Епъл (Apple), Фейсбук (Facebook), притежаван от Мета (Meta) и Майкрософт (Microsoft), които владеят и търгуват с данни – с „петрола“ на цифровата ера, владеейки цифровия пазар и генерирайки огромни приходи (Economist, 2017).

Аналогията с петрола освен от гледна точка на ключовия ресурс, се дължи и на сравнението, което може да се направи с доминиращото пазарно положение на водещите технологични компании, налагащо техния бизнес модел и приоритети върху събирането на данни и автоматизацията, без да подлежат на достатъчна регулация и антитръстови мерки.

Таблица 2: Най-популярните социални мрежи в света и техните собственици и държави на произход

Позиция 2021 г.	Социална платформа	Собственост	Държава	Месечни активни потребители, в милиони
#1	Фейсбук (Facebook)	Мета (Meta)	САЩ	2,910
#2	Ютюб (YouTube)	Алфabet (Alphabet)	САЩ	2,291
#3	Уатсап (WhatsApp)	Мета (Meta)	САЩ	2,000
#4	Месинджър (Messenger)	Мета (Meta)	САЩ	1,300
#5	Инстаграм (Instagram)	Мета (Meta)	САЩ	1,287
#6	Уи чат (WeChat)	Тенсент (Tencent)	Китай	1,225
#7	Куаишоу (Kuaishou)	Куаишоу (Kuaishou)	Китай	1,000
#8	ТикТок (TikTok)	БайтДенс (Bytedance)	Китай	1,000
#9	Телеграм (Telegram)	Телеграм (Telegram)	ОАЕ	600
#10	Кузон (Qzone)	Тенсент (Tencent)	Китай	600

Източник: Разработено от Кармен Анг и адаптирано от автора (Ang, 2021).

Както отбелязват Дарон Аджемоглу и Саймън Джонсън големите бизнеси стават толкова могъщи, че само по себе си това се превръща в проблем, тъй като няколко компании доминират посоките на развитие на дигиталните

технологии и особено ИИ. Гугъл (Google) доминира търсенето, Фейсбук (Facebook) има малко съперници в социалните мрежи, още повече придобивайки и УотсАп (WhatsApp) и Инстаграм (Instagram), а Амазон (Amazon) е поставил „шлюз“ в потока на електронната търговия. Техните доминиращи дялове на пазара напомнят за „Стандард Ойл“ с 90% пазарен дял при петрола и петролните продукти преди компанията да бъде разцепена през 1911 г. Високите нива на пазарна концентрация и огромни монополи могат да задушат иновациите и да изкривят тяхната посока. Същевременно доминиращата позиция на малък брой технологични компании, основно от САЩ и Китай налага техния бизнес модел, който се движи от логиката на печалбата и търсенето на внимание на своите ползватели, поставяйки във фокуса на внимание дигиталната реклама, събирането на данни, следенето и автоматизацията. Така дори големите компании да бъдат разцепени чрез по-широки анти-монополни действия това няма да е достатъчно ако не се постигне промяна на техния бизнес модел чрез пренасочване на технологиите към полезност за хората, регулации и обществен натиск, и създаде пространство за по-голямо разнообразие при иновациите. Изхождайки от убеждението, че нищо не е предначертано и неизбежно към настоящия момент, двамата автори предлагат нова перспектива, която да пренасочи фокуса от машинния интелект към машинната полезност, помагайки и овластявайки хората по четири начина. Първо, машините и алгоритмите могат да увеличат производителността на работниците в дейностите, които те вече изпълняват; второ, те могат да създадат нови дейности, свързани например с разширената и добавената реалност, персонализираното преподаване, особено, където обществото има най-голяма нужда, чрез подобряване на когнитивните и социалните умения на млади хора със скромен икономически и социален статус; трето, внимателно филтриране и осигуряване на навременна, полезна и точна информация, на база на която да бъдат взимани решения от хората и стимулирана тяхната креативност; четвърто, създаване на нови връзки и пазари, по-широко сътрудничество, споделяне на експертни умения и колективни действия. Според тях новите технологии могат да станат това, което Стийв Джобс нарича „велосипед за нашия ум“ и да разширят човешките умения. Този подход поставя възможностите на машините в услуга на хората и той допълва човешкия интелект (Аджемоглу, Джонсън, 2023, с. 286-289, 353-354).

Друго ключово предизвикателство, свързано с мрежовите платформи, е дезинформацията, както и филтрирането и модифицирането на предаваната информация, включително на политическата такава.

Глобалният характер на цифровия свят, както и способността на изкуствения интелект да наблюдава, блокира, адаптира, произвежда и разпростра-

нява информация в мрежовите платформи по целия свят, внася усложнения в „информационното пространство“ на различни общества. Както подчертава Кисинджър, заедно със своите съ-автори, когато едно свободно общество разчита на мрежови платформи с изкуствен интелект, които генерират, предават и филтрират съдържание през национални и регионални граници, и когато тези платформи действат по начин, който неволно насърчава омраза и разделение, това общество е изправено пред нова заплаха, която следва да го накара да обмисли нови подходи за опазване на информационната си среда (Кисинджър, 2024, с. 88, 91, 99).

Освен чрез сътрудничество и регулации, както на национално, европейско и международно ниво, важен подход за преодоляване на негативните ефекти от глобалните социални мрежи е работата с техните ползватели.

Най-ефективно би могло да се противодейства на дезинформацията и поляризацията в и между обществата чрез изграждането на ключови цифрови, социални и когнитивни умения у гражданите. Глобалните рискове и предизвикателства могат да бъдат преодоляни само с колективни глобални усилия, но за целта следва освен политическа далновидност и институционална стабилност, да бъде налична гражданска и обществена подкрепа и глобално самосъзнание. Това би могло да бъде постигнато чрез изграждането на глобално гражданство и в този процес важна роля има образованието, защото както казва Нелсън Мандела – образованието е най-силното оръжие, което може да бъде използвано, за да се промени светът (Oxford Reference, 2017).

Глобалното гражданство

Глобалното гражданство е общ термин за социалните, политическите, екологичните и икономическите действия на глобално мислещи хора и общности в световен мащаб. Концепцията за глобално гражданство се основава на идеята, че хората са свързани не само с една държава, но и в по-широка глобална общност. Така допринасяйки положително за нея, те могат да повлияят и на позитивна трансформация на регионално, национално и местно равнище. Тя не се отнася както класическото гражданство, до специални права, привилегии и отговорности, свързани с „принадлежността“ към определена нация/държава, а по-скоро до определен начин на мислене и действия, които човек прилага и предприема на ежедневна база. Глобалният гражданин разбира как функционира светът, цени различията между хората и работи с другите, за да намери решения на предизвикателства, които са твърде големи, за да могат да бъдат преодоляни от една държава/нация. Гражданството и глобалното гражданство не се изключват едно от друго, а се допълват взаимно (UNESCO, 2024a).

Концепцията за глобално гражданство е залегнала в Целите за устойчиво развитие (ЦУР) на Програмата на ООН до 2030 г., която представлява глобална рамка за премахване на бедността и за постигане на устойчиво развитие по света.

По-конкретно, ЦУР 4: Осигуряване на приобщаващо и справедливо качествено образование и насърчаване на ученето през целия живот за всички, включва глобалното гражданство като една от подцелите си. До 2030 г. международната общност се съгласява да гарантира, че всички учащи ще придобият необходимите знания и умения за насърчаване на устойчивото развитие, включително глобалното гражданство (United Nations, 2024a).

Основната цел на образованието за глобално гражданство е да възпитава в уважение към всички, да изгражда чувство за принадлежност към общото човечество и да помага на учащите да станат отговорни и активни глобални граждани. То дава възможност на учащите се да поемат активна роля за посрещане и разрешаване на глобалните предизвикателства и да станат активни участници в изграждането на един по-мирнен, толерантен, приобщаващ и сигурен свят. Това е форма на гражданско обучение, която включва активното участие на обучаемите в проекти, насочени към глобалните проблеми от социален, политически, икономически или екологичен характер (United Nations, 2024b). С оглед на дигиталната трансформация, образованието за глобално гражданство, предвижда изграждането и на компетентности, свързани с цифровото гражданство, медийната и информационната грамотност, като помага на учащите се да могат да оценяват критично дадена информация, да разбират влиянието на цифровите технологии в живота си, както и да осъзнават своите права и отговорности и да се научат да използват медиите по творчески и иновативен начин, за да се ангажират лично и виртуално с местните и глобалните общности (UNESCO, 2024b). Те се учат 1) как да знаят, 2) да бъдат, 3) да правят и 4) да живеят заедно, което кореспондира с четирите стълба на образователния процес, залегнали в доклада на Комисията Делор от 1996 г. и използвани от УНИЦЕФ и в други обучителни рамки за меки умения.

Ключовите компоненти са свързани с развитието на следните умения: 1) когнитивни умения („да се научим да знаем“): решаване на проблеми, критично мислене, поставяне на цели; 2) социални умения („да се научим да живеем заедно“): общуване, сътрудничество; 3) емоционални умения („да се научим да бъдем“): самоосъзнаване, регулиране на емоциите, емпатия; 4) умения, ориентирани към действие („да се научим да правим“): работа в екип, планиране и инициативност (Reilly, Kurbonmamadova, 2022, p. 7).

Образованието за глобално гражданство като част от мисията на ЮНЕСКО насърчава солидарността, сътрудничеството и културното многообра-

зие, като подготвя обучаващите се за един взаимосвързан, цифров свят поставяйки във фокуса на внимание три области на обучение: 1) когнитивна, свързана с развиване на знания и критично мислене за глобалните сложности; 2) социална и емоционална, свързана с култивиране на ценности и социални умения за уважително и мирно съвместно съществуване; 3) поведенческа, свързана с насърчаване на отговорно поведение, ангажираност и практическо приложение на учебния материал (UNESCO, 2024b, p. 10).

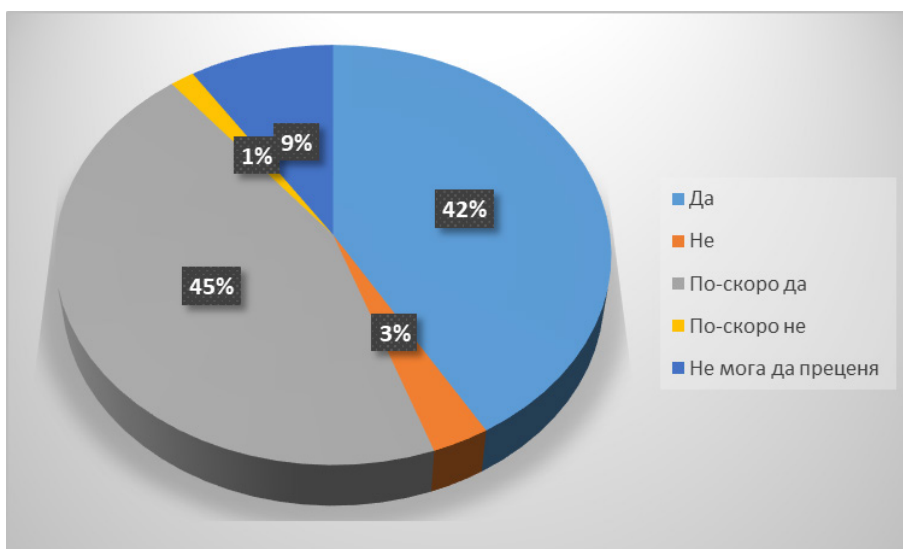
В епохата на цифрова трансформация и изкуствения интелект, образованието за глобално гражданство е от значение както за противодействие на дезинформацията, речта на омразата и разделението в обществото, дължащо се често на мрежовите платформи, така и за изграждане на светоусещане за глобална принадлежност и принос на всеки към преодоляване на глобалните проблеми и постигане на устойчиво развитие.

Макар често ползвателите на цифрово съдържание да считат, че имат необходимото ниво на цифрови умения, критично мислене и медийна грамотност, в действителност те (несъзнателно) биват подвеждани от предоставяната им дезинформация в интернет.

В тази връзка в свое проучване на тема: „Поликризисност и предизвикателства в когнитивната сфера, и новата цифрова среда“, авторът поставя въпроси, свързани с появата на изкуствения интелект, глобалните рискове, които случайно се едновременно създават комплексна среда за сигурност и поликризисност, демократичния начин на мислене, външнополитическата ориентация на България, цифровите, когнитивни и социални умения на анкетираните 65 студенти в бакалавърска степен в областта на международните отношения, хуманитарните науки и/или темите за Европейския съюз от Университета за национално и световно стопанство и от Софийски университет „Св. Климент Охридски“. В него участниците идентифицират като водещи рисковете, свързани с дезинформацията, манипулацията и пропагандата; навлизането на изкуствения интелект в икономиката и обществото; климатичните промени и глобалното затопляне. Относно изкуствения интелект повече от половината (55%) от анкетираните считат, че появата на ИИ застрашава сигурността им – лична, социална, икономическа, кибер, геополитическа.

За целите на настоящата публикация ще бъдат използвани и по-подробно разгледани три от въпросите в проучването, за да бъде представено нивото на критично мислене и медийна грамотност на респондентите, обучаващи се в специалности, формиращи глобално гражданство. В един от въпросите е даден практически пример, съдържащ комбинация от техники за въздействие върху и манипулиране на информацията.

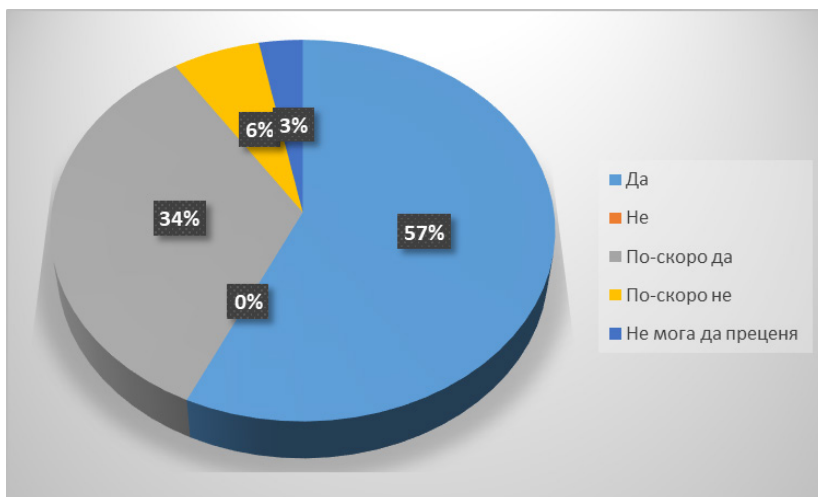
Приблизително 87% от респондентите отговарят положително на запитването дали считат, че притежават цифрови компетенции, свързани с умениято критично да оценяват за достоверност данните, информацията и цифровото съдържание, с което боравят, както и със способността да ги анализират и интерпретират задълбочено. 4% отбелязват, че нямат такива компетентности и умения, а 9% от анкетираните не могат да преценят дали имат достатъчното ниво на подготовка по темата. Това показва сравнително високо ниво на увереност в притежаването на цифрови и когнитивни умения, но същевременно и известно колебание сред една десета от запитаните.

Източник: Авторско изследване

Фигура 2: „Считате ли, че притежавате цифрови компетенции, свързани с умениято критично да оценявате за достоверност данните, информацията и цифровото съдържание, с което боравите, както и със способността да ги анализирате и интерпретирате задълбочено?“

На въпрос дали дори в случаите, когато една информация е представена по емоционално въздействащ начин, респондентите биха проверили фактите, свързани с нея, използвайки респективно източници за проверка на истинността ѝ, 91% от тях отговарят положително (57%, отбелязват твърдо „да“, а 34% по-скоро „да“). 6% от анкетираните споделят, че по-скоро не правят подобна проверка, а 3%, че не могат да преценят. Това показва високо ниво на готовност и осъзната необходимост от проверка на фактите, особено при поднасянето на информация по силно емоционален начин.

Източник: Авторско изследване

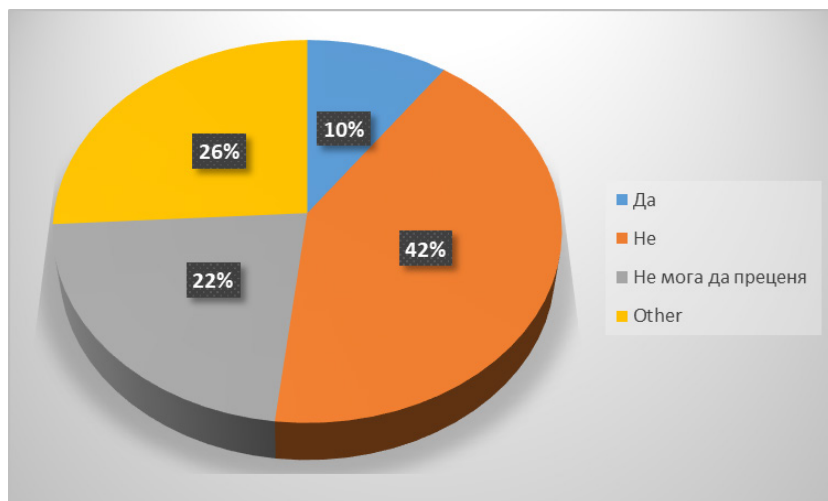
Фигура 3: „Дори една информация да е представена много емоционално, винаги проверявате фактите, включително използвайки източници за проверка на истинността на информацията?“

Пътят, обаче от намерение към действие, и от перцепция за подготвеност и притежание на умения, до практическото им прилагане понякога е по-дълъг. Затова в един от въпросите в своето проучване, авторът избира да посочи новина със заглавие „Денков обеща на Зеленски двустранно споразумение, че България ще се включи на страната на Украйна във войната с Русия“, публикувана на 26 февруари 2024 г. в описваща се като ново поколение интернет медия „BNews.bg“ (BNews.bg, 2024). Няма посочен автор на материала, но в края е сложен като източник на изложената информация – Българска телеграфна агенция (БТА), а като снимков материал в целия текст са интегрирани снимки на кадри от Българска национална телевизия (БНТ) от съвместния брифинг на българския министър-председател Николай Денков с украинския президент Володимир Зеленски в Киев, който се провежда, две години след започване на пълномащабната война на Русия в Украйна.

Материалът е идентифициран от създадената на 2 април 2022 г. - „Българска коалиция срещу дезинформацията“ (#BGvsDisinfo). В нея обединяват своите усилия – така наречените проверители на факти, заедно с представители на Европейската комисия, на българските власти, на медиите и на неправителствените организации, с цел засичане на дезинформация, обмен на информация и добри практики за противодействие и оборване на различ-

ни дезинформационни твърдения в България. Коалицията се основава на идеята, че колкото повече хора от различни заинтересовани страни следят за разпространението на невярна информация в публичното пространство, в българските медии и социални мрежи, толкова по-добре може да противодейства на разпространението ѝ (Европейска комисия, 2022).

На въпрос дали считат приложената новина с посочена хипервръзка (линк) към нея в интернет за достоверна, 42% от анкетиранияте дават отрицателен отговор, 10% дават положителен отговор, а 22% не могат да преценят.

Източник: Авторско изследване

Фигура 4: „Считате ли, че приложената новина: <https://bnews.bg/denkov-obesthana-zelenski-dvustranno-sporazumenie-che-balgariya-s-the-se-vklyuchi-na-stranata-na-ukrajna-vav-vojnata-s-rusiya/>, е достоверна? Моля посочете в „other“ защо е, не е или защо не може да прецените?“

Към въпроса е направено допълнително уточнение, даващо на респондентите опция да отбележат в секция „други“ – защо считат, че е, че не е или защо не могат да преценят дали посочената новина е достоверна. В резултат близо 26% отбелязват, следните аргументи, респективно в трите посоки – положителна, отрицателна и колебаеща се:

- Респондентите дали положителен отговор, отбелязват, че считат новината за достоверна, тъй като интернет страницата, от която произтича е: „официален новинарски сайт“. Друг аргумент, който отбелязват е, че преди да отговорят с „да“, анкетиранияте са проверили дали новина с подобно съдържание съществува и в други информационни източници. Някои от респондентите базират своя отговор на интерпретация

- на определени знания в областта на европейските въпроси и международните отношения и дават положителен отговор, казвайки, че новината е „достоверна, защото България е част от коалицията от страни, които подкрепят и застават на страната на Украйна във войната ѝ срещу Русия“. Един от анкетирания, въпреки, че отбелязва, че заглавието е формулирано „в малко по-краен нюанс, отколкото в повечето от известните медии, тъй като намеква за пряка намеса на България във войната“, съзнателно или не лансира тезата от про-кремълските среди, че съгласно международното право „всяка държава, която е предоставила военно-техническа помощ на Украйна юридически е нарушила своя неутралитет в полза на Украйна“. Следователно според него „заглавието на статията е вярно, а съдържанието ѝ – достоверно“. Друг респондент макар, че проявява в разсъжденията си критично мислене, отчитайки липсата на автор на статията и че при повече време би потърсил допълнително източници, за да се увери в истинността на новината, отново отбелязва, че има основание да счита материала за достоверен „предвид посочения източник (БТА), упоменаването на конкретното събитие в новината и наличието на снимки, съдържащи логото на Българската национална телевизия“.
- Респондентите дали отрицателен отговор, отбелязват, че считат новината за недостоверна, изхождайки от знанието, че България е парламентарна република и без участие и решение на Народното събрание за подобно действие, министър-председателят не би могъл да обещае и да сключи двустранно споразумение за включване на страната във войната в Украйна. Други отчитат членството на България в НАТО и че държавата се придържа към принципите и позицията на Алианса, а именно, че организацията е отбранителен съюз, който не се стреми към конфронтация и не представлява заплаха за Русия или за други държави. Респондентите отбелязват също своите разсъждения и обосновани предположения, че „новината не може да съдържа достоверна информация, защото тя би означавала пряк военен сблъсък с Русия, включването на Европа във войната, задълбочаване на конфликта, нещо, което не би било допуснато с лека ръка от управляващите към този момент“. Допълнителен аргумент, който отбелязват е, че въпреки, че „новината представя някои факти, като цяло е подвеждаща, тъй като изпращането на военна помощ като оръжия и екипировка не се равнява на обявяване на война, нито пък на включване във война в традиционния смисъл на думата“. Те споделят, че „новината цели сензационен ефект и всяване на паника“ в обществото. Някои от анкетирания подчертават директно, че статията е пример за „дезинфор-

мация“, тъй като съдържанието е структурирано по начин, формиращ в читателя предразсъдък (необоснована предубеденост, негативна нагласа).

Други работят с морални категории като например, че „не би било редно“ подобно действие, или отбелязват, че се надяват, че България „не би си позволила да наруши принципи на НАТО“. Част от анкетираните отхвърлят достоверността, тъй като новината не е сред информационните източници, които познават и традиционно ползват (телевизионни или изцяло онлайн такива), а на непозната за тях интернет страници. В допълнение те са проверили в „медиите, на които разчитат, на които вярват почти напълно“ и след като не са открили новина с такъв акцент, подлагат на съмнение истинността ѝ. Един от анкетираните, отбелязва, че: „въпреки посочената дата на публикуване и наглед достоверен източник като „БТА“, след проверка дали съществува, и след установяване на липса на друга статия с подобно съдържание, счита посочената новина за фалшива“. Друг респондент поставя акцент върху значението на цифровата грамотност и умениято за различаване на текст, подготвян от човек или с генеративен изкуствен интелект.

- Респондентите, които не могат да преценят, споделят, че „заглавието е подвеждащо“, защото ако се съди само по него, без да се прочете текстът на новината, читателят би си помислил, че България ще воюва с Украйна срещу Русия. Но в самата статия е описано реално случило се събитие – посещението на премиера Денков в Украйна, което ги разколебава дали съдържанието е достоверно или не.

На база на гореизложеното може да бъде проследено, че по-малко от половината от анкетираните дават правилен отговор, една десета остават заблудени, а останалата част проявяват колебания от различно естество. Уточняващите отговори, които дават, могат да бъдат обособени в три групи – определено ниво на медийна грамотност и критично мислене, претенция за знания и експертиза в областта на институционалното устройство и международните отношения, морални оценки за редно и нередно.

Даденият пример показва комбинация от техники за въздействие върху информацията, които следва да се изучават и да залегнат в обучителните програми на гимназиите и университетите.

Шведската агенция за психологическа отбрана дава полезни определения и пълен набор от техники, подготвяйки наръчник за представители на медиите. В конкретния случай, могат да бъдат изведени две групи техники: за дезинформация и за социални и когнитивна манипулация. Сред техниките за дезинформация могат да бъдат идентифицирани: 1) „манипулация“, отнасяща се до добавяне, премахване или промяна на съдържанието на текст, снимка, видео или аудиозапис с цел предаване на различно послание;

2) „злоупотреба“, отнасяща се до използване на фактологично коректно съдържание, представено в несвързан контекст, за да се представи даден проблем, събитие или лице по заблуждаващ начин.

Предвид, че посочената в примера медия разполага с 20 хиляди последователя в социалната мрежа Фейсбук и с оглед на идентичните реакции на „гняв“ в нея, споделяния и сходни коментари както на интернет страницата, така и в социалния ѝ профил, сред техниките за социални и когнитивна манипулация могат да бъдат посочени: 1) ефектът на групата/бандата, при който хората са по-склонни да изразяват мнение, когато се чувстват част от мнозинството. Ботовете могат да увеличат броя на харесванията, коментарите и споделянията на публикациите в социалните медии, за да създадат впечатление за социално приемане. Това задоволява когнитивната потребност от принадлежност; 2) ехо-камери или филтриращи балони, които представляват (под)групи, в които хората взаимодействат основно с други, споделящи сходни убеждения, както онлайн, така и офлайн. Те четат едни и същи източници и се социализират помежду си. Това може да се използва за разпространение на целенасочена информация (Swedish Psychological Defence Agency, 2023, p.16, 22).

Представеният пример показва основателността на идентифицираните глобални рискове, свързани с дезинформацията, особено в интернет пространството и за значението да бъдат развивани цифрови и когнитивни умения, за да може да бъдат избягвани негативните ефекти и поляризацията. В епохата на изкуствения интелект подвеждащото и невярно съдържание ще изглежда все по-достоверно, а алгоритъмът и масивите от данни ще позволяват все по-персонализирано и таргетирано поднасяне на информацията, което ще прави все по-трудно отсяването на истината от неистината и обединяването на хората около общи глобални каузи и емпатия с чувство за споделено глобално гражданство.

Заклучение

В заключение, на база на гореизложеното, без претенция за изчерпателност, могат да бъдат направени следните изводи и препоръки, свързани с разгледаните предизвикателства пред глобализацията и света в ерата на изкуствения интелект:

- Глобалните предизвикателства могат да бъдат преодоляни с глобални действия, за които се изисква политическа далновидност и воля за вземане на трудни решения в условията на нарастващ популизъм и обществена поляризация, както и гражданска подкрепа за тяхното случване и устойчивост.

- Изграждането на глобално гражданство, в смисъла на начин на мислене и светоусещане за глобална принадлежност и принос към преодоляване на глобалните предизвикателства, както и недопускането на когнитивно превъзходство чрез образование, развитие на социални и когнитивни умения и спечелване на „битката за наратива“, би противодействало на склонните към авторитарност режими и на разпространителите на враждебна дезинформация, които активно работят за де-глобализация и разпад на социалната кохезия в демократичните общества.
- Изкуственият интелект може както да ускори, така и да забави процесите на деглобализация или реглобализация, в зависимост от това как ще бъде развит и използван неговият инструментариум. ИИ може както да спомогне за създаване на нови връзки и пазари, за по-широко сътрудничество, за персонализираното обучение, за укрепване на комуникационните системи и подобряване на кибер-ситуационна осведоменост, за осигуряване на навременна, полезна и точна информация, на база на която да бъдат взимани ефективни решения в условия на глобални кризи, така и да бъде използван за събиране на данни, слеждане на хората, автоматизация, дезинформация, обществена поляризация, социален инженеринг и затваряне в илюзорната „национална кутия на стабилност и величие“, водеща по пътя към не свободата.
- Отговорните за политиките в Европа и САЩ имат все още възможност да противодействат на тенденциите към деглобализация посредством мултилатерализъм, изграждане на стабилна нормативна база за цифрова свързаност и образование за цифрово гражданство. Реглобализацията е възможна, при противодействие на национализма и протекционизма и про-активно действие за цифрова свързаност, по-голяма мобилност, глобално интелектуално въображение и зараждане на „шеста свобода“, свързана със свободното движение на данни.
- Концентрацията на технологична, икономическа и геополитическа мощ в малко на брой технологични гиганти, разполагащи с огромни масиви от данни, даващи им пазарна доминация и инструмент да влияят върху умовете и сърцата на потребителите на глобалните мрежови платформи, ще бъде все по-голямо предизвикателство пред правителствата и държавите, тъй като те носят отговорност и плащат политическа цена за действията на икономически субекти, които владеят и търгуват с „петрола“ на цифровата епоха, без да бъдат контролирани в достатъчна степен.
- Високите технологии и изкуственият интелект могат да бъдат „велосипед за човешкия ум“, разширявайки човешките умения и компетентно-

сти, но за целта следва да се промени фокусът от „машинния интелект към машинната полезност“.

- Образованието за глобално гражданство е част от целите за устойчиво развитие на ООН, защото изгражда чувство за принадлежност към общото човечество и дава възможност на учащите се да поемат активна роля за посрещане и разрешаване на глобалните предизвикателства, допринасяйки за един по-мирен, приобщаващ и сигурен свят. В условията на ширеща се дезинформация, подкопаваща доверието в традиционните медии и правителствени източници, следва да се развиват когнитивни и социални умения, както и такива за медийна грамотност, защото те предпазват гражданите да разпознаят истината от неистината и те изграждат в тях критично мислене и знания за глобалните сложности, самоосъзнаване, емпатия, стремеж за работа в екип, учейки ги да знаят, да бъдат, да живеят и творят заедно своето бъдеще.

Използвана литература

- Аджемоглу, Д., Джонсън, С. (2023). Власт и прогрес. Нашата хилядолетна битка за технологиите и просперитета, Издателство Изток-Запад, София. (Adzemoglu, D., Johnson, S., 2023, Vlast i progres. Nashata khilyadoletna bitka za tekhnologiite i prosperiteta, Izdatelstvo: Iztok-Zapad, Sofia).
- Александров, Е. (2001). Речник по международни отношения, Издателство Тракия-М, София. (Aleksandrov, E., 2001, Rechnik po mezhdunarodni otnosheniya, Izdatelstvo Trakiya-M, Sofia).
- Европейска комисия. (2022). Представяне на Българска коалиция срещу дезинформацията, (Evropeyska komisia, 2022, Predstavvyane na Balgarska koalitsia sreshtu dezinformatsiyata), available at: https://bulgaria.representation.ec.europa.eu/novini-i-sbitiya/novini-0/predstavvyane-na-blgarska-koaliciya-sreschu-dezinformatsiyata-2022-04-01_bg (accesse 7 November 2024)
- Кисинджър, Х. (2024). Ерата на изкуствения интелект и нашето човешко бъдеще, Издателство Труд. (Kisindzhar, H., 2024, Erata na izkustveniya intelekt i nasheto choveshko badeshte, Izdatelstvo Trud).
- Кордон, А. (2023). Перспективата изкуствен интелект, Издателство Колекция „Катехон“. (Kordon, A., 2023, Perspektivata izkustven intelekt, Izdatelstvo Kolektsiya „Katehon“).
- Кънева, М. (2018). Човешката сигурност – преформатиране на глобалното стратегическо мислене и действие на Европейския съюз. Европейската политика за развитие – предизвикателства и възможности, Българска платформа за международно развитие. (Kaneva, M., 2018, Choveshkata sigurnost – preformatirane na globalното strategicheskо mislene i deystvie na

- Evropeyskiya sayuz. Evropeyskata politika za razvitie – predizvikatelstva i vazmozhnosti, Balgarska platforma za mezhdunarodno razvitie).
- Съвет на Европейския съюз. (2024). Регламент за определяне на хармонизирани правила относно изкуствения интелект (Законодателен акт за изкуствения интелект), (Savet na Evropeyskia sayuz, 2024, Reglament za opredelyane na harmonizirani pravila otnosno izkustvenia intelekt), available at: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/PE-24-2024-INIT/bg/pdf> (accessed 5 November 2024)
- Харари, Ю. (2018). Homo deus. Кратка история на бъдещето, Издателство Изток-Запад. (Kharari, Yu., 2018, Homo deus. Kratka istoriya na badeshteto, Iztok-Zapad).
- Чанков, Г. (2014). Глобално корпоративно управление, Издателски комплекс – УНСС. (Chankov, G., 2014, Globalno korporativno upravlenie, Izdatelski kompleks – UNSS).
- Ang, C. (2021). Ranked: The World's Most Popular Social Networks, and Who Owns Them, Visual Capitalist, available at: <https://www.visualcapitalist.com/ranked-social-networks-worldwide-by-users/> (accessed on November 7, 2024)
- BNews.bg. (2024). Денков обеща на Зеленски двустранно споразумение, че България ще се включи на страната на Украйна във войната с Русия, (BNews.bg, 2024, Denkov obeshtha na Zelenski dvustranno sporazumenie, che Bulgaria shte se vklyuchi na stranata na Ukrayna vav voynata s Rusia), available at: <https://bnews.bg/denkov-obeshtha-na-zelenski-dvustranno-sporazumenie-che-balgariya-shte-se-vklyuchi-na-stranata-na-ukrajna-vav-vojnata-s-rusiya/> (accessed on November 8, 2024)
- Britannica encyclopaedia. (2024). Globalization, available at: <https://www.britannica.com/money/globalization> (accessed on October 6, 2024)
- Chaffey, D. (2024). Global social media statistics research summary 2024, Smart Insights, available at: <https://www.smartinsights.com/social-media-marketing/social-media-strategy/new-global-social-media-research/> (accessed on November 10, 2024)
- Letta, E. (2024). Much more than a market, available at: <https://www.consilium.europa.eu/media/ny3j24sm/much-more-than-a-market-report-by-enrico-letta.pdf> (accessed on November 10, 2024)
- Economist. (2017). The world's most valuable resource is no longer oil, but data, available at: <https://www.economist.com/leaders/2017/05/06/the-worlds-most-valuable-resource-is-no-longer-oil-but-data> (accessed on November 6, 2024)
- European Defence Agency. (2023). Enhancing EU Military Capabilities Beyond 2040. Main findings from the 2023 Long-Term Assessment of the Capability

- Development Plan, available at: <https://eda.europa.eu/docs/default-source/eda-publications/enhancing-eu-military-capabilities-beyond-2040.pdf> (accessed on November 6, 2024)
- Harari, Y. (2018). Why Technology Favors Tyranny, available at: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2018/10/yuval-noah-harari-technology-tyranny/568330/> (accessed on November 5, 2024)
- MacGillivray, A. (2006). Brief History of Globalization: The Untold Story of our Incredible Shrinking Planet, New York, Carroll & Graf Publishers.
- Oxford Reference (2017). Nelson Mandela 1918 – 2013 South African statesman, Oxford Essential Quotations (5 ed.), available at: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780191843730.001.0001/q-oro-ed5-00007046> (accessed on November 7, 2024)
- Reilly, E. and Kurbonmamadova, M. (2022). Mind Masters – a psychology-based soft skills and critical thinking curriculum designed to develop cognitive, social, and emotional skills, UNICEF.
- Steger, M. (2021). Globalization in Five Minutes: The Future, Center for Advanced Studies of Eurac Research.
- Stryker, C., Kavlakoglu, E. (2024). What is artificial intelligence (AI)?, available at: <https://www.ibm.com/topics/artificial-intelligence> (accessed on November 5, 2024)
- Swedish Psychological Defence Agency. (2023). Countering information influence activities. A handbook for journalists, available at: <https://www.mpf.se/download/18.5ed1a83718d2a5fd639d524/1706648817558/countering-information-influence-activities-a-handbook-for-journalists.pdf> (accessed on November 6, 2024)
- UNESCO. (2024b). Global citizenship education in a digital age: teacher guidelines, DOI: <https://doi.org/10.54675/BBSJ1884>, available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000388812> (accessed on November 8, 2024)
- United Nations. (2024a). Global Citizenship, available at: <https://www.un.org/en/academic-impact/global-citizenship#:~:text=Global%20citizenship%20is%20the%20umbrella,communities%20on%20a%20worldwide%20scale> (accessed on November 7, 2024)
- United Nations. (2024b). Global Citizenship Education, available at: <https://www.un.org/en/academic-impact/page/global-citizenship-education#:~:text=It%20is%20a%20form%20of,%2C%20economic%2C%20or%20environmental%20nature> (accessed on November 8, 2024)

- UNSECO. (2024a). What you need to know about global citizenship education, available at: <https://www.unesco.org/en/global-citizenship-peace-education/need-know> (accessed on November 7, 2024)
- Vemuru, A. (2023). The New Form of Currency, available at: <https://standrewseconomist.com/2023/09/01/data-the-new-form-of-currency/> (accessed on November 14, 2024)
- World Economic Forum. (2023). Global Risks Report 2023, available at: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2023/> (accessed on November 7, 2024)
- World Economic Forum. (2024a). These are the 3 biggest emerging risks the world is facing, available at: <https://www.weforum.org/stories/2024/01/ai-disinformation-global-risks/> (accessed on November 7, 2024)
- World Economic Forum. (2024b). Global Risks Report 2024, available at: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024/> (accessed on November 7, 2024)

CHALLENGES TO GLOBALISATION IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE. GLOBAL RISKS AND GLOBAL NETWORK PLATFORMS. GLOBAL CITIZENSHIP

Chief Assist. Prof. Monika Panayotova, PhD
International Relations Department
Faculty of International Economics and Politics
University of National and World Economy
e-mail: monika.panayotova@unwe.bg

Abstract

This study aims to present key challenges to globalisation in the era of artificial intelligence (AI), focusing the attention on contemporary multifaceted global risks, global social networks and platforms, and the importance of global citizenship in addressing them. Specific emphasis is placed on emerging global technological challenges related to: disinformation and the vulnerability of democratic societies and systems; the growing fight for cognitive superiority; the adverse outcomes of AI technologies; and global network platforms gaining increasing geopolitical weight due to their possession and trade in the 'oil' of the digital age called – data.

The publication demonstrates the importance of education in overcoming these challenges through global citizenship, media literacy, social and cognitive skills development.

Revealing the possible prospects for de-globalisation and re-globalisation in the age of artificial intelligence, the study notes that the chances of digital connectivity, a positive effect of the application of AI and the emergence of a “sixth freedom” in EU associated with the free movement of data, are greater; if the still-dominant democratic powers of the world act proactively, they can mitigate the risks posed by de-globalisation, through multilateral cooperation, building a sound regulatory basis for digital connectivity and education for digital citizenship.

For the purpose of the publication, the survey method was used by presenting results from author’s questionnaire, as well as the methods of analysis and synthesis of primary and secondary sources of information, generalisation, inductive and deductive research approaches.

Keywords: globalisation, artificial intelligence, global risks, global social networks, global citizenship, disinformation, education, cognitive and social skills

JEL: F60, F50, F01, E71, D81, D83, I20